

Ukraine's international cooperation in the field of energy efficiency and energy saving is aimed at strengthening not only energy efficiency and energy saving policy but also regional policy, local self-government, local communities' capacity (through implementation of local and regional projects on energy efficiency and energy saving), as well as democratization of this policy, access to international markets of non-state actors, their associations, etc. It consolidates the broad strata of society around the solution of an important national goal. The development of energy efficiency and energy saving at the expense of Western funds, technologies and equipment does not in itself increase the level of «energy independence,» but it gives Ukraine a chance to increase it.

**Key words:** consolidation, foreign policy, European integration, international cooperation, energy efficiency, energy saving.

УДК 321.21

**Є. В. ПЕРЕГУДА  
В. Л. ЗГУРСЬКА**

## **САМООРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МІСЬКОМУ РОЗВИТКУ**

*Виділено та проаналізовано три основних сфери прояву самоорганізації в урбаністичних процесах: економічну, просторову та соціально-економічну. Доведено необхідність використання положень теорії мережевих акторів для розуміння самоорганізаційних процесів у місті.*

**Ключові слова:** самоорганізація, участь, мережа, громадянське суспільство.

**Перегида Е. В., Згурская В. Л. Самоорганизационные процессы в городском развитии**

*Выделены и проанализированы три основных сферы проявления самоорганизации в урбанистических процессах: экономическая, пространственная и социально-экономическая. Доказана необходимость использования поло-*

© ПЕРЕГУДА Євген Вікторович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури

© ЗГУРСЬКА Валентина Леонідівна – кандидат політичних наук, доцент Київського національного університету будівництва і архітектури

*жений теорії мережових акторів для розуміння самоорганізаційних процесів в місті.*

**Ключевые слова:** самоорганізація, участь, мережа, громадянське суспільство.

***Pereguda Yvgen, Zgurska Valentyna. Self-organization processes in urban development***

*Three main spheres of self-organization in urban processes are identified and analyzed: economic, spatial and socio-economic. Proved the need to use the provisions of the theory of network actors to understand the self-organizing processes in the city.*

**Key words:** self-organization, participation, network, civil society.

Зростання уваги до процесів самоорганізації у рамках міського планування зумовлене не лише зростаючою складністю урбаністичного розвитку, а обмеженістю фінансових ресурсів, брак яких особливо гостро відчувається у періоди економічної кризи або ж у країнах, що розвиваються. Останнє змушує поступово відмовлятися від логіки розподілу дефіцитних ресурсів до філософії самодопомоги, що передбачає здатність громадян само організуватися : кооперувати свої зусилля для досягнення спільних цілей.

Поняття самоорганізації, хоча раніше і використовувалося у філософії, сьогодні переважно асоціюється з теорією складних систем, що запровадили ідею «складних адаптивних систем». Одним з результатів стало уявлення про те, що суспільні процеси складаються з такої величезної кількості різноманітних компонентів та взаємодій, що ними важко керувати, якщо це взагалі можливо<sup>1</sup>.

По суті, теорія складних систем акцентує увагу на таких їх особливостях, як нелінійність, спільний розвиток та самоорганізація. Нелінійність передбачає, що процеси завжди є динамічними і перебувають під впливом непередбачуваних змін. Спільний розвиток стосується способу, яким різні системи чи підсистеми впливають одна на одну, чи то заважаючи одна одній, чи то синхронізуючись між собою. Самоорганізація стосується обмежень, накладених на управлінську спроможність

одного актора, незалежністю інших акторів та їх здатністю діяти та організовуватися на власний розсуд.

Тобто нелінійність, спільний розвиток та самоорганізація є результатом нескінченної і непередбачуваної кількості взаємодій між різними компонентами системи. Ці взаємодії можуть бути як внутрішніми (система відтворює сама себе), так і зовнішніми (реакція системи на зміни в навколишньому середовищі). Відповідно, самоорганізація може розглядатися як прояв властивостей складної адаптивної системи. Концепція самоорганізації може тлумачитися по-різному, залежно від конкретної сфери прояву у контексті міського розвитку: економічної, просторової і соціально-політичної.

З точки зору економічного підходу, самоорганізація може бути проілюстрована роботою П. Кругмана «Самоорганізована економіка», в якій він подає самоорганізовану систему як таку, що навіть у випадку виникнення з майже гомогенного чи майже випадкового стану, спонтанно формує альтернативну великомасштабну модель. Він використовує поняття самоорганізації для пояснення того, як економіка організовує саму себе у часі і просторі, особливо у неоднорідних міських районах. Цей процес описаний як спершу хаотичний рух, в якому згодом виділяються певні моделі діяльності. Планування та державна політика можуть допомогти спрямувати такі процеси у бажаному напрямі, оскільки «самоорганізація є тим, що ми можемо спостерігати і намагатися зрозуміти, хоча і не те, чого б нам хотілося»<sup>2</sup>.

Таким чином, П. Кругман виступає проти планової на користь самоорганізованої економіки, в якій провідну роль відіграють ринкові сили. Він знаходить це протиставлення не лише в рамках економіки, але також і в урбаністичних процесах: самоорганізація часто проявляється у містах, де жодне планування чи зонування території не визначає образ міста<sup>3</sup>.

Просторове розуміння концепції самоорганізації розроблялося низкою вчених, зокрема і Х. Португалі, який сформував ідею міста як самоорганізованої системи. У його концепції система міста складається з інфраструктурного шару («просто-

ру будинків, земельних ділянок, мережі вулиць тощо»), а вище знаходиться «шар суперструктури з вільних агентів»<sup>4</sup>. Місто є продуктом ініціатив акторів, що діють під впливом особистих міркувань та інтересів, зумовлених оточенням, їх взаємодії з просторовими тенденціями, що у свою чергу є результатом колективних дій. Результати таких процесів проявляють себе в особливих міських формах та моделях (морфологічних чи функціональних), фізичному рості чи появі нових просторово-соціальних груп як результат певних географічних чинників чи характеристик, таких як житлова забудова. Відповідно, коли йдеться про управління розвитком міста слід перейти до нового типу планування, що орієнтується не на контроль за діяльністю його мешканців, а на їх залучення до міських процесів.

Соціально-політичне розуміння концепції самоорганізації ілюструється роботою К. Фукса про самоорганізацію соціальних рухів<sup>5</sup>. Він протиставляє політичній системі (сформованій та підтримуваній законами) систему громадянського суспільства, що складається з усіх позапарламентських політичних груп. Соціальні рухи є проявом системи громадянського суспільства і продукують альтернативний державному порядок денний та вимоги, таким чином надаючи політичній системі динаміки. Вони реагують на політичні та соціальні події, результатом чого є поява нових запитів, методів, ідентичностей, структур та організаційних форм. Соціальні рухи описуються як самоорганізовані системи, оскільки вони мають внутрішню логіку, що виникає спонтанно. Вони не закриті, а відкриті й пов'язані з навколишнім середовищем, з яким вони обмінюються ресурсами і демонструють динаміку. Більше того, соціальні рухи не є єдиною групою, а мережею груп, між якими встановлені комунікаційні зв'язки. Згідно з К. Фуксом, самоорганізовані соціальні рухи є «мережевим, кооперативним, синергетичним продуктом нових якостей»<sup>6</sup>. Оскільки соціальні рухи передбачають наявність бажаних установок у суспільства, то роль науковців зводиться до дослідження таких рухів, що дасть змогу виявити недоліки доміну-

ючих соціальних структур та виявити потенціал справді учасницького руху.

Ці три підходи самоорганізації у просторовому, соціально-політичному та економічному вимірах використовуються лише як ілюстрація того, як різні підходи і визначення суті самоорганізації приводить до різного розуміння предмету.

Одна з найбільших труднощів із визначенням системи полягає у тому, що якщо її визначити як упорядковану, то система як ціле та її основна логіка, така як самоорганізація, має відповідати цьому визначенню. Тобто самоорганізація може навіть використовуватися для приховування нездатності пояснити чи навіть проаналізувати неочікувану діяльність та нові явища поза цим визначенням. Самоорганізовані системи стають чорними ящиками, вміст яких невідомий досліднику.

Однак, таке розуміння самоорганізації не може дати задовільної відповіді на питання, за яких умов громадяни об'єднують свої зусилля для досягнення спільних цілей, зокрема у сфері міського розвитку. Хоча теорії складних систем можуть допомогти зрозуміти складність сучасної соціально-просторової системи, слід зробити висновок, що теорія складних систем не пропонує проактивних чи ефективних інструментів (стратегій поведінки з несподіваними ініціативами) поза такими поняттями інституціоналізму як ефекту колії (залежність від пройденого шляху) чи блокування. Однак, множинність простору та безперервний процес його становлення, як його розуміють постструктуралісти, вимагають відмови від простого пояснення системи через протиставлення держави і громадянського суспільства. Відповідно самоорганізація має визначатися по-іншому – не лише через її особливі характеристики і/або як альтернатива наперед визначеній системі.

Теорії мереж акторів описують появу «суспільства» як результат неоднорідних відносин між акторами та артефактами. Асоціації між акторами та артефактами є основою мереж, на яких будується «суспільство»: «коротше, немає такої речі як суспільство: лише (неоднорідні) мережі. І простір, також, зроблений («матеріалізований») цими мережами»<sup>7</sup>.

Один з найсильніших аргументів теорії мереж акторів проти традиційних теорій соціальних мереж є твердження, що система чи мережа підтверджує своє існування через асоціації. Систему можна визначити лише у тому випадку, якщо актори, асоціації та впливи стають видимими. За такого підходу поняття «суспільства» чи будь-якого іншого соціального цілого замінюється поняттям «колектив» чи «мережа», а для їх розуміння слід зосередитися на вивченні акторів як таких, що спроможні створювати значущі просторові зв'язки, навіть неоднорідні.

Такі мережі організуються самі по собі вздовж нескінченної різноманітності ліній: вони постійно перебувають у процесах формування і розпаду груп. Відповідно, у цих мережах основний акцент робиться не на стабільності, а на діяльності акторів в асоціаціях (чи то громадських, підприємницьких, державних тощо). Подальший аналіз акторів, мереж та інститутів, залучених до самоорганізації, допомагає пояснювати ці мережі і, навіть, відкриває нові можливості для врахування їх позиції та співпраці з ними.

Тобто, самоорганізацію можна визначити як ініціативи, що у громадянському суспільстві походять від самостійних мереж громадян, які є частиною міської системи, але незалежні від державних процедур. Оскільки, ініціатори є також очевидними кінцевими користувачами, ініціативи до певної міри враховують і виражають інтереси громадян. Таким чином ми маємо справу із самокерованим суспільством, в якому мережі акторів мають взаємно пристосовуватися один до одного і здійснювати багатовимірний тиск на державних чиновників. Останні у такому соціумі просто розв'язують проблеми, практично не маючи можливості керувати суспільними процесами.

Таке розуміння самоорганізації громади як властивості адаптивних складних систем, що проявляється через діяльність мереж акторів, підтверджується багатьма прикладами її прояву у низці європейських країн. При цьому, завдяки виходу за рамки традиційної дихотомії «державна — громадянське суспільство», мережі акторів полегшують управління суспільними

процесами, а не виступають як протипага неефективній політиці держави. Далі ми розглянемо досвід кооперативних будинків у Данії, райони з покращеними умовами для бізнесу (РПУБ, *business improvement districts*) у Великобританії та концепцію тимчасового користування (*Zwischennutzung*) в Німеччині.

Соціальний варіант самоорганізації власників нерухомості широко поширений у Данії, завдяки якому індивіди, які мають спільні погляди на організацію простору та спосіб життя, об'єднують свої зусилля для побудови певного типу житла. Аналогічні приклади кооперативних рухів, де кожен член володіє власною частиною кооперативу, наприклад у фермерських чи організаціях споживачів, є типовими для данського суспільства. У випадку спільного володіння будинком, купуючи квартиру новий власник автоматично погоджується поділяти цінності, поважати спосіб життя інших, дотримуватися установлених правил кооперативу. У випадку незгоди з одним із цих пунктів, власник може продати свою квартиру кооперативу, що дає змогу зберегти певну гомогенність колективу. Правління кооперативу обирається демократичним шляхом усіма членами, яке надалі самостійно приймає рішення про розмір внесків, обсяг витрат та інвестицій, подальші плани розвитку<sup>8</sup>.

Система житлових кооперативів почала формуватися ще у ХІХ ст., коли робітники почали будувати власне житло. Згодом уряд Данії підвів правову основу під таку форму кооперативів, які з часом довели свою ефективність у вирішенні житлового питання як досить доступного за ціною рішення. Навіть сьогодні багато нових схем житлового будівництва реалізуються кооперативами, в яких кінцеві споживачі також є і забудовниками, і адміністраторами. Кооперативи не зосереджуються лише на житлі, а займаються облаштуванням прилеглої території, тісно взаємодіють з органами місцевої влади, зберігаючи свою самостійність: пропозиції щодо змін завжди висувуються членами кооперативу. Якщо ініціатива чи кооператив відповідає певним умовам (демократична легі-

тимність, добровільність, відкритість) уряд майже не втручається у його діяльність.

Економічним варіантом самоорганізації міського розвитку є райони з покращеними умовами для бізнесу: самоорганізовані консорціуми власників нерухомості чи підприємців уповноважені приймати колективні рішення щодо підтримки та розвитку своїх районів<sup>9</sup>. РПУБ успішно розвивалися протягом 1970-х років у США та Канаді, і цей досвід поступово переймають низка європейських країн. Така концепція була запозичена і Великою Британією, де уже нараховується більше сотні таких утворень<sup>10</sup>. Одна з причин їх успіху – відносна свобода підприємців щодо розвитку власної інституційної інфраструктури.

Підприємці певного району ініціюють і розробляють план з покращення умов для ведення бізнесу, в якому вони визначають географічні кордони, який саме вид підприємницької діяльності буде розвиватися, організаційну структуру, основні цілі проекту та часові рамки. Ця пропозиція виноситься на голосування усіх зацікавлених сторін, і якщо вона отримує необхідну кількість голосів, то муніципалітет легалізує її відповідним рішенням і отримує право збирати будь-які податки. РПУБ надає послуги своїм членам, такі як водопостачання, безпека, маркетинг та просування; виступає як адвокат інтересів своїх членів, взаємодіє з представниками місцевої влади з питань благоустрою. Деякі навіть розробляють і керують планами розвитку цієї території та сусідніх. Хоча така організація може створюватися за ініціативою підприємців і органів місцевої влади, саме її правління приймає остаточні рішення, а представники бізнесу залучені до здійснення демократичного контролю за діяльністю правління. Останні дослідження у Великій Британії свідчать, що РПУБ часто утворюється для вирішення конкретних місцевих проблем чи для покращення умов для ведення місцевого бізнесу. Підприємці схильні брати на себе відповідальність особливо у випадках, коли держава не в змозі надати необхідну фінансову підтримку.

Іншим культурним варіантом самоорганізації у міському розвитку є «вільні зони», зокрема мистецькі громади у міських районах, зокрема у Берліні. Після об'єднання країни у 1990 році багато промислових будівель звільнилися через занепад промислового виробництва, особливо на сході країни. Після виведення військ Радянського Союзу занедбаними виявилися і військові об'єкти. Економічний спад перешкодив відродженню цих територій. Тим не менше, Берлін приваблював митців та творчих індивідів своєю історією та низькими цінами оренди. Мистецькі громади виникли у багатьох місцях, зокрема на сході столиці Німеччини, що сприяло формуванню креативної та мистецької ідентичності міста, що нині приваблює багато туристів. Департамент міського розвитку Берліну усвідомив потенціал самоорганізованого розвитку та розробив концепцію «тимчасового користування» (*Zwischenutzung*): митці могли й надалі використовувати вільні площі, доки не будуть розроблені нові плани розвитку.

Приклади самоорганізації громад – групи громадян, що впливають на розвиток міських територій, можна також знайти у данських містах, наприклад, неформальні поселення митців у колишніх промислових районах, кооперативні мережі самозайнятих підприємців, громади з певним способом життя та цінностями отримують дозвіл на забудову території.

В Україні наразі найбільш широко практикується така форма самоорганізації населення як об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, яке, на відміну від данських кооперативів, створюється уже після будівництва будинку, і лише відносно недавно почала набувати популярності ідея бюджету участі – фінансування з місцевого бюджету ініціатив містян. Це дає підстави стверджувати, що потенціал самоорганізації мешканців недостатньою мірою враховується як громадянами, громадськими активістами, так і представниками органів публічної влади.

Отже, процеси самоорганізації по-різному проявляються у таких сферах міського розвитку як економічна, просторова та соціально-політична. Використання теорії мережевих акторів

до визначення міської самоорганізації дає змогу краще її зрозуміти та, до певної міри, скеровувати у потрібному напрямі.

1. *Klijn E.-H., Snellen I.* Complexity theory and public administration / Teisman G., van Buuren A., Gerrits L. Managing complex governance systems – dynamics, selforganization and coevolution in public investments. New York/London: Routledge, 2009. P. 17-36. 2. *Krugman P. R.* The self-organizing economy. Oxford: Blackwell, 1996. P. 5-6. 3. *Ibid.* P. 9-29. 4. *Portugali J.* Self-organization and the city. Heidelberg, Berlin: Springer-Verlag, 2000. P. 86. 5. *Fuchs C.* The self-organization of social movements // System Practice and Action Research. 2006. Vol. 19. № 1. P. 101. 6. *Ibid.* P.133. 7. *Murdoch J.* Post structural geography. London: SAGE Publications Ltd., 2006. P. 74. 8. *Mortensen J. L., Seabrooke L.* Housing as a social right or means to wealth? The politics of property booms in Australia and Denmark // Comparative European Politics. 2003. Vol. 6. № 3. P. 305-324. 9. *Berg B. F.* Governing Gotham – New York City politics. New Brunswick, NJ/London: Rutgers University Press, 2007. 337 p. 10. *Lloyd G., Peel D.* Re-generating learning in the public realm: Evidence-based policy making and business improvement districts in the UK // Public Policy and Administration. 2008. Vol. 23. P. 189-205.

#### ***Pereguda Yygen, Zgurska Valentyna.* Self-organization processes in urban development**

Growing attention to self-organization processes within urban planning is due not only to the increasing complexity of urban development but to the limited financial resources, the shortage of which is particularly acute during periods of economic crisis or in developing countries. The latter shifts from redistributive logic towards scarce resources to self-help philosophy, which involves the ability of citizens to organize themselves: to co-operate with their efforts to achieve common goals.

In essence, the theory of complex systems focuses on such features as nonlinearity, co-development and self-organization. Nonlinearity assumes that processes are always dynamic and under the influence of unpredictable changes. Co-development refers to the way in which different systems or subsystems affect each other, either interfering with each other, or synchronizing with one another. Self-organization refers to restrictions imposed on the managerial capacity of one actor, the independence of other actors, and their ability to act and organize at their own discretion.

Self-organization can be considered as a manifestation of the properties of a complex adaptive system. The concept of self-organization can be interpreted differently, depending on the specific sphere of manifestation in the context of urban development: economic, spatial, and socio-political.

Self-organization must be determined in a different way – not only because of its specific characteristics and / or as an alternative to a

predetermined system. Theories of the network of actors describe the emergence of «society» as the result of heterogeneous relations between actors and artifacts.

**Key words:** self-organization, participation, network, civil society.

УДК 327.8: 15

**Б. М. КАЛІНІЧЕНКО**

## **ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

*Розкрито основні аспекти застосування засобів інформаційного впливу на масову свідомість, формування громадської думки, як передумову та одну з основних складових агресивних дій Російської Федерації на території України. Визначено основні методи та інструменти, що були використані в російській інформаційно-пропагандистській кампанії. Розглянуто форми інформаційного супроводження та висвітлення подій початку наступальних дій з боку Російської Федерації. Проаналізовано вплив інформаційних суб'єктів на сприйняття закодованих інформаційних повідомлень цільовою аудиторією, та роль даного впливу в протистоянні Росії та України в інформаційному просторі.*

**Ключові слова:** інформація, інформаційна війна, інформаційний вплив, інформаційно-психологічна операція, засоби масової інформації.

**Калиниченко Б. М. Особенности информационного обеспечения российской агрессии против Украины**

*Раскрыты основные аспекты применения средств информационного влияния на массовое сознание, формирование общественной мысли, как предпосылки и одной из основных составляющих агрессивных действий Российской Федерации на территории Украины. Определены основные методы и инструменты, используемые в российской информационно-пропагандистской кампании. Рассмотрены формы информационного сопровождения и освещения событий во время начала наступательных действий со стороны Российской Федерации. Проанализировано влияние информационных субъек-*

---

© КАЛІНІЧЕНКО Богдан Михайлович – кандидат політичних наук, доцент кафедри державної служби, публічного адміністрування та політології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького